

KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ TUSHUNCHASINING MAZMUN-MOHIIYATI VA UNING TALQINLARI

"Alfraganus university" Turizm fakulteti dekan o'rinbosari

Urazov Abrorbek Mamirjonovich

abrorurazov1989@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Konstitutsiyaviy huquq tushunchasi mazmun-mohiyati, uning xilma-xil talqinlari, Konstitutsiyaning jamiyat hayoti va fuqarolarning huquqiy erkinliklari va majburiyatlarini belgilashgadi, jamiyat rirovlanishigadi ahamiyati ilmiy dalillar va muallifning shaxsiy xulosalari asosida asosida tahlil etilgan. Bundan tashqari maqolada honistitutsiyaniy huquq normalari, uning o'qiga xos tomonlari ham ilmiy nuqtai-nazaridan o'rganilgan.

Аннотация: В статье на основе научных данных и опыта анализируется сущность понятия «конституционное право», его различные толкования, значение Конституции в определении жизни общества, правовых свобод и обязанностей граждан, развития общества. личные выводы автора. Кроме того, в статье также изучаются нормы институционального права и его отдельные аспекты с научной точки зрения.

Abstract: This article analyzes the essence of the concept of Constitutional Law, its various interpretations, the importance of the Constitution in determining the life of society and the legal freedoms and obligations of citizens, and the development of society, based on scientific evidence and the author's personal conclusions. In addition, the article also studies the norms of institutional law, its specific aspects from a scientific point of view.

Kalit so'zlar: Konstitutsiyaviy huquq, qonun ustuvorligi, jamiyat rivoji, inson huquq va majburiyatlari, norma, demokratiya.

Ключевые слова: Конституционное право, верховенство права, социальное развитие, права и обязанности человека, норма, демократия.

Keywords: Constitutional law, rule of law, social development, human rights and obligations, norm, democracy.

Mustaqil O'zbekiston o'z taraqqiyoti o'zi belgilagan holda jahon hamjamiyatida teng huquqli sub'yekt sifatida faoliyat yuritishi hamda ichki va tashqi siyosatini o'zi belgilashida Konstitutsiyaning o'rni beqiyosdir. Konstitutsiya avvalo xalq irodasi va uning orzo'-umidlari aks etuvchi asosiy hujjat hisoblanadi. Konstitutsiyada shu davlat, mamlakatda istiqomat qilayotgan fuqarolarning barcha sohalardagi huquq va majburiyatlari ifodalangandir. Shu sababli ham konstitutsiya har bir insonning huquqiy kafolati hisoblanadi. Xususan, rezident Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 25 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimda konstitutsiya haqida quyidagi fikrlarni bildirib o'tadi: "Konstitutsiyamiz asosida mamlakatimizda milliy qonunchilik tizimi, davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari shakllandi. Bugungi kunda barcha jabhalarda keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va harbiy salohiyatimiz yuksalib, fuqarolarimizning dunyoqarashi tobora o'sib bormoqda. Bularning barchasi, eng avvalo, Bosh qomusimizning hayotbaxsh kuch-qudrati natijasidir"[1]. Yuqoridagi fikrlardan ham ko'rinadiki, Konstitutsiya mamlakat va shu mamlakatda yashovchi barcha fuqarolar huquqlarining qonuniy kafolati, huquqiy qurg'oni hisoblanadi.

"Konstitutsiyaviy huquq" huquqshunoslikda tez-tez uchrab turadigan va bir necha tushunchalarga nisbatan ishlatiladigan atamadir. Avvalo, "Konstitutsiyaviy huquq" atamasi turli mamlakatlarning huquq tizimida alohida o'ringa ega bo'lgan huquq tarmog'iga nisbatan ishlatiladi va mamlakatning, jumladan: "O'zbekiston Konstitutsiyaviy huquqi", "Qozog'iston Konstitutsiyaviy huquqi", "Rossiya Konstitutsiyaviy huquqi" deb ataladi. Ikkinchidan, "Konstitutsiyaviy huquq" atamasi ijtimoiy fanlar tizimiga kiruvchi alohida huquqiy fanga nisbatan ishlatiladi ("O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy huquqi" fani, "Qozog'iston Konstitutsiyaviy huquqi" fani, "Rossiya Konstitutsiyaviy huquqi" fani) va u boshqa fanlarga xos barcha xususiyatlarga ega. Uchinchidan, "Konstitutsiyaviy huquq" fuqarolarning Konstitutsiyalarda belgilab

qo'yilgan asosiy huquqlariga nisbatan ishlatiladi. Bu uch tushuncha turli ma'noda ishlatilsa-da, ular bir-biri bilan bog'liqdir. Konstitutsiyaviy huquqning huquq tarmog'i sifatida mavjudligi uning huquqshunoslar tomonidan o'rganilishi zaruratini tug'diradi, bu o'z navbatida, "Konstitutsiyaviy huquq" fanining mavjud bo'lishini taqozo etadi, fan esa, faqat bilim berishnigina nazarda tutmay, huquq tarmoqlarining ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishini, bir-biri bilan mosligini, muammolarni o'rganadi, huquqni rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlar uchun asos bo'ladi.

"Konstitutsiyaviy huquq" tarmog'i bir necha huquqiy institutlardan tashkil topgan bo'lib, ulardan biri shaxsning huquqiy holatidir. Shaxsning huquqiy holatida fuqarolarning asosiy huquqlari Konstitutsiyaviy huquqlar deb atalib, ular konstitutsiyaviy-huquqiy normalarda mustahkamlanadi. Bu esa, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqi tushunchasi, konstitutsiyaviy huquq (huquq tarmog'i) va konstitutsiyaviy huquq fani tushunchalari bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

"Konstitutsiyaviy huquq" tushunchasi konstitutsiyaviy huquqni huquq tarmog'i sifatida ham, fuqarolarning asosiy huquqlari sifatida ham o'rganadi. Konstitutsiyaviy huquq O'zbekistonda ham huquqning alohida tarmog'i bo'lib, mamlakat huquq tizimining tarkibiga kiradi, shu bilan birga, u huquq tizimida yetakchi huquq hisoblanadi. Shuning uchun unda barcha huquq tarmoqlariga xos umumiylik mavjud va shu bilan birga, boshqa huquqlardan ajralib turadigan xususiyatlarga ham ega. O'xshashlik, umumiylik shundaki, "Konstitutsiyaviy huquq" ham huquq normalari yig'indisidan iborat. Konstitutsiyaviy huquq normalari va institutlarining faoliyati qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolarning huquqlarini himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. Bu institutlar davlat hokimiyatining Konstitutsiya doirasida faoliyat yuritishi va fuqarolar huquqlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu institutlar faoliyati samaradorligiga ko'pincha turli muammolar, jumladan, siyosiy aralashuv, resurslarning etishmasligi va qonunchilik bazasining etarli emasligi to'sqinlik qiladi.[2] Alohida xususiyat uning yetakchi huquq ekanligi uning normalari boshqa huquqlar uchun asos bo'lishida ko'rinadi. Umumlashtirib aytadigan bo'lsak, Konstitutsiyaviy huquq ma'lum

ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy normalar yig'indisidan iborat. Bu ijtimoiy munosabatlar jamiyat, inson, davlat o'rtasida vujudga keladi. Konstitutsiyaviy huquq bilan tartibga solinuvchi ijtimoiy munosabatlar ijtimoiy munosabatlar tizimida asosiy, rahbariy, bosh munosabatlardan iborat bo'ladi va boshqa ijtimoiy munosabatlarning vujudga kelishi uchun asos, tayanch vazifasini o'taydi. Masalan, Konstitutsiyaviy huquq mulkiy munosabatlarning asoslarini belgilashi bilan mulkiy munosabatlarning vujudga kelishiga asos bo'ladi. Bundan tashqari, turli huquq tarmoqlari alohida-alohida ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish bilan chegaralansa (fuqarolik huquqi - mulkiy munosabatlarni, mehnat huquqi - mehnat munosabatlarini va hokazo), Konstitutsiyaviy huquq turli sohalarga taalluqli (mulkiy, mehnat, moliya, soliq) ijtimoiy munosabatlarni asoslarini tartibga soladi. Ya'ni, Konstitutsiyaviy huquqning tartibga soluvchi obyektlari doirasi boshqa huquq tarmoqlariga nisbatan keng va xilma-xildir.

Konstitutsiyaviy-huquqiy munosabatlarda bir emas bir nechta normalarning harakati orqali maqsadga erishiladi. Shuning uchun normalar maqsadi, xarakteri, o'xshashligiga qarab birlashtiriladi. Har bir normani qaysi birlikka (guruhga) kiritish, ularning mansubligini aniqlash muhim masaladir. Turdosh huquqiy normalarning majmuasi konstitutsiyaviyhuquqiy institut deb ataladi.[3]

Shulardan kelib chiqib aytish mumkinki, Konstitutsiyaviy huquq mamlakatning konstitutsiyaviy tuzumi asoslarini, jamiyat va shaxs munosabatlarining (jamiyatning iqtisodiy negizi, jamoat birlashmalari, oila, ommaviy axborot vositalari) asoslarini, mamlakatning davlat va ma'muriy-hududiy tuzilishi asoslarini, davlat hokimiyatini tashkil etish asoslarini belgilovchi, o'rnatuvchi huquqiy normalar yig'indisidir. Bu huquqiy normalar xalqaro shartnomalar, Konstitutsiya, konstitutsiyaviy qonunlar, joriy (oddiy) qonunlar va boshqa qonun osti hujjatlarida o'z o'rnini topgan. Bu Konstitutsiyaviy huquqni huquq tarmog'i va yetakchi huquq sifatida ko'rsata oladigan eng oddiy va tushunarli ta'rifdir.

Konstitutsiyaviy huquq normalari jamiyatdagi eng muhim masala - inson va davlat munosabatlarini tartibga soladi. Buning eng muhim masala deb hisoblanishi jamiyatning

rivoji yoki aksincha inqirozi, inson va davlat munosabatlarining to'g'ri o'rnatilganligiga bog'liqdir. Konstitutsiyaviy huquq o'z normalari orqali inson, uning huquq va erkinliklarini oliy qadriyat darajasiga ko'taradi, shaxs va davlat munosabatlarida shaxs manfaatlarining ustuvorligini belgilaydi, ijtimoiy adolat prinsipini bosh prinsip darajasiga ko'taradi, hokimiyat tuzilmalari tashkil qilinishining aniq tartibini belgilaydi va ularning faoliyatini qonun doirasida chegaralaydi.

Konstitutsiyaviy huquqqa, shulardan kelib chiqib, hokimiyat va erkinlik o'rtasidagi munosabatda mutanosiblikni o'rnatuvchi, ta'minlovchi vosita deb ham ta'rif bersa bo'ladi. Chunki, insoniyat tarixi shu ikki narsa: "hokimiyat" va "erkinlik"da ustunlikka erishish uchun va ularning mutanosibligini ta'minlash uchun qilingan harakatlar tarixi, desak xato bo'lmaydi.

Demokratik tuzum hisoblanuvchi mamlakatlarning konstitutsiyaviy huquqlari "hokimiyat" va "erkinlik" o'rtasida mutanosiblikni, muvozanatni ta'minlashni maqsad qilib qo'yadi. Buni O'zbekiston Konstitutsiyaviy huquqiga nisbatan ham aytish mumkin. Konstitutsiyaviy huquqning mazmun-mohiyatini, vazifasini to'g'ri anglash, tasavvur qilish uchun har bir mamlakatning konstitutsiyalarini yaxshi bilish zarur. Chunki, konstitutsiyaviy huquq normalarining aksariyati, mutlaq ko'pchilik desa ham bo'ladi, konstitutsiyalarda belgilangan va o'z o'rnini topgan. Shuning uchun keyingi tegishli mavzularda bu masalalar maxsus yoritiladi.

Konstitutsiyaviy huquq tushunchasini aniqlashda yoki uni yaxshiroq tushunishda uning huquq sifatidagi predmetini aniq bilish muhim hisoblanadi. Har bir huquq tarmog'i o'zining alohida predmeti bilan boshqa huquq tarmoqlaridan farq qiladi. Har qanday huquqning predmeti shu huquq normalari bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlar hisoblanadi. Konstitutsiyaviy huquqning predmeti ham konstitutsiyaviy normalar bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlardir. Konstitutsiyaviy huquq qanday ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishini aniqlashda bu huquq siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy va boshqa sohalarga (ya'ni, bir necha sohalarga) taalluqli munosabatlarning asoslarini tartibga solishini nazarda tutish zarur.

Boshqa huquqlar esa, yuqoridagi alohida-alohida sohalarni tartibga soladi. Konstitutsiyaviy huquqning predmetiga xos yana bir xususiyat shundaki, u tartibga soladigan ijtimoiy munosabatlar boshqa huquq tarmoqlari tartibga soladigan ijtimoiy munosabatlarning vujudga kelishi uchun asos, baza bo'lib xizmat qiladi. Masalan, yer huquqi, fuqarolik huquqi, ijtimoiy ta'minot huquqi, parlament huquqi, ma'muriy huquq va boshqalar.

Konstitutsiyaviy huquqning predmeti ijtimoiy munosabatlarning ikki yo'nalishi (sohasi)ni tartibga solishi bilan xarakterlanadi. Bu sohalar, ijtimoiy hayotda eng muhimlari bo'lib, boshqa masalalarga ham ta'sir etadi. Konstitutsiyaviy huquqning birinchi tartibga soladigan masalasi bu - inson huquq va erkinliklari, inson va davlat o'rtasidagi munosabatlar bo'lsa, ikkinchisi davlat tuzilishi va davlat hokimiyatini tashkil etish, ya'ni hokimiyatchilik munosabatlaridir.

Konstitutsiyaviy huquq normalari bilan tartibga solinadigan boshqa bareha munosabatlar shu ikki sohaning birortasi tarkibida mavjud bo'ladi. Masalan, jamoat birlashmalari faoliyati, oilaviy munosabatlar, bank-moliya munosabatlari va boshqalar. Inson va davlat munosabati konstitutsiyaviy huquq tartibga soladigan asosiy munosabatlardir. Lekin shuni ham bilish kerakki, inson va davlat munosabatlari juda keng va ko'p qirrali, shuning uchun bu munosabat faqat konstitutsiyaviy huquq bilangina tartibga solinmay, boshqa huquq tarmoqlari bilan ham tartibga solinadi (mehnat huquqi, fuqarolik huquqi, ma'muriy huquq, moliya huquqi va boshqalar). Lekin konstitutsiyaviy huquq asos, baza bo'lish xarakteriga ega huquqiy normalardan iborat bo'lib, ular shaxsning huquqiy holatini belgilaydi.

Inson huquqlari eng ko'p e'tibor talab qiladigan, shu bilan birga, murakkab hodisadir. Inson huquqlarini e'lon qilish, e'tirof etish, hujjatlarda aks ettirish oson, lekin ularni ta'minlash o'ta murakkab masaladir. Sababi huquq va erkinlik burch bilan bog'liq, huquq va erkinlikning ta'minlanishi ayrim majburiy xarakterdagi harakatlarni qilishni yoki qilishdan tiyilishni taqozo etadi. Burch shaxslarning bir-biri oldida emas, davlat va jamiyat

oldida ham vujudga keladi. Bundan tashqari, erkinlik hech vaqt mutlaq bo'lishi mumkyi emas. Ayrim holatlarda va sharoitda uni cheklashga zarurat tug'iladi.

Inson va davlat o'rtasidagi munosabatlarda faqat davlat tomonidan huquq va erkinliklarni o'rnatish muhim emas, ularning bajarilishi uchun kafolatlarning yaratilishi, mexanizmlarning yaratilishi muhimdir. Shuning uchun davlat inson huquqlarini ta'minlashda katta majburiyatlarni o'z zimmasiga oladi va bu majburiyatlar konstitutsiyaviy huquq normalari orqali mustahkamlab qo'yiladi. Davlat hokimiyatining tuzilishi faqat davlat hokimiyatining turli tarmoqlarini amalga oshiruvchi davlat organlarini tuzish bilangina cheklanmay, ular o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishni ham nazarda tutadi. Faqatgina o'rnatilgan to'g'ri hokimiyatchilik munosabatlarigina inson manfaatlariga mos tushishi mumkin, shuning uchun konstitutsiyaviy huquq shu vazifanibajarishni o'zining maqsadi deb hisoblaydi. Hokimiyatchilik munosabatlarining to'g'ri va samarali bo'lishini nazarda tutib, konstitutsiyaviy huquq normalari bilan barcha hokimiyat organlari kompetensiyalari, vakolatlari, vazifalari aniq belgilab qo'yiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. https://constitution.uz/oz/pages/prezident_maruzasi_25yil
2. Tursinbaev, M., & Rustem, O. (2023). IJRO HOKIMIYATI ORGANLARI TIZIMINING ASOSIY BO'LG'INI SIFATIDA VAZIRLIKLARNING EKOLOGIK DAVLAT BOSHQARUVI SOHASIDAGI VAKOLATLARI.SIYOSATSHUNOSLIK, HUQUQ VA XALQARO MUNOSABATLAR JURNALI,2(7), 31-35.
3. Alibekova S. Konstitutsiyaviy huquq normalari va konstitutsiyaviy institutlari faoliyati. "Zamonaviy dunyoga ijtimoiy fanlar: nazariya va amaliy ishlanmalar" nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya materiallari. 2013. 20 bet.
4. Masharipova G.K. Scientific Heritage Of Fakriddin Ar-Razi, One Of The Scientists Of The Anushteghini-Khorazmshah Period. American Journal of Advanced Scientific Research (AJASR) ISSN: 2195-1381. Vol. 1 Issue 6, September – 2024, Pages: 10-12. <http://www.ijarer.org/>

5. Masharipova G.K. Studying The Heritage Of Allos Based On The Principle Of Continuity. International Journal Of European Research Output ISSN: 2053-3578 I.F. 12.34. - vol.3 no.12 december (2024). Pp. 206-212. https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/10413/27969/676542beca8f8___Masharipova.pdf.
6. Masharipova G.K. Main Research Areas Of Scientists Of The Khorazm Academy Of Ma'muna American Journal of Advanced Scientific Research (AJASR) ISSN: 2195-1381 Vol. 1 Issue 8, December – 2024, Pages: 242-247. <http://ijarer.org/index.php/ij/issue/view/4>.